

<https://doi.org/10.36719/2706-6185/43/114-118>

Kənan Novruzov
Bakı Dövlət Universiteti
doktorant
n.kenan99@mail.ru
<https://orcid.org/0009-0003-3220-7276>

İkinci Qarabağ müharibəsi: Azərbaycan KİV-də analitik jurnalistika sisteminin təsiri

Xülasə

Analitik jurnalistika İkinci Qarabağ müharibəsi dövründə özünün əhəmiyyətini və rolunu bir daha aydın göstərdi. Bu janr nümunələri İkinci Qarabağ müharibəsi və onun nəticələrinin təhlili baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb etdi. Biz bunu təkcə mətbuatda deyil, bütünlükdə KİV sistemində aydın gördük. Elmi məqalənin yazılmasında əsas məqsəd 44 günlük müharibə dövründə analitik jurnalistika nümunələrinin təhlilidir. Məqalədə müxtəlif KİV-dəki analitik janr nümunələri təhlilə cəlb edilib. Həmçinin müxtəlif janr nümunələrinin səciyyəvi cəhətləri nəzərə alınıb. Məqalədə konkret nümunələrə də müraciət olunub. Beləliklə, əyanilik təmin edilib.

Elmi məqalədə medianın təkcə İkinci Qarabağ müharibəsi dövründəki fəaliyyəti təhlil edilməyib. Həm də ondan əvvəlki dövr araşdırılıb, savaşa başlanma səbəblərinin KİV-dəki əksi araşdırılıb. Eyni zamanda post-müharibə dövründəki yeni reallıqların ictimaiyyətə çatdırılmasında da analitik jurnalistikanın rolundan söz açılıb. İkinci Qarabağ müharibəsi bir konflikt kimi həm də analitik jurnalistikanın ictimai həyatdakı rolunu önə çıxardı. Beləliklə, bir daha aydın oldu ki, bu janr nümunələrinin bir çoxunun, o cümlədən müsahibə, məqalənin indiyə qədər aktuallığını itirməməsi təsadüfi deyil. Elmi məqalədə həm də bu məsələlərə toxunulub.

Açar sözlər: *media, jurnalistika, janr, informasiya, müharibə*

Kanan Novruzov
Baku State University
Ph. D. student
n.kenan99@mail.ru
<https://orcid.org/0009-0003-3220-7276>

The Second Garabagh War: The Impact of Analytical Journalism Systems in Azerbaijani Media

Abstract

Analytical journalism clearly demonstrated its importance and role during the Second Garabagh War. Examples of this genre played a crucial role in analyzing the war and its consequences. This was evident not only in the press but across the entire mass media system. The primary goal of this article is to analyze examples of analytical journalism during the 44-day war. The article includes an analysis of examples from various mass media outlets and considers the characteristics of different genre samples. Specific examples are also referred to, ensuring visibility. The activity of the media during the Second Garabagh War is analyzed in this article. Additionally, the period preceding the war is examined, with a focus on the media's coverage of the reasons for the war's initiation. The article also discusses the role of analytical journalism in communicating the new realities of the post-war period to the public. The Second Garabagh War, as a conflict, also highlighted the role of analytical journalism in public life. It became clear once again that many examples from this genre, such as interviews and articles, remain relevant to this day. These issues are also explored in this article.

Keywords: *media, journalism, genre, information, war*

Giriş

2020-ci ildə başlayan və 44 gün davam edən İkinci Qarabağ müharibəsi bir çox sahədə yeni meyillərlə yadda qaldı. Regionda və beynəlxalq müstəvidə yeni siyasi reallıqlar yarandı, yeni hərbi strategiyalar meydana çıxdı. Eyni zamanda İkinci Qarabağ müharibəsi dövründə medianın fəaliyyəti də müxtəlif aspektlərdən tədqiq olunmağa başlandı. Bu, təsadüfi deyil.

Məlum olduğu kimi, medianın əsas funksiyalarından biri həm də ictimai rəyi formalaşdırmaqdır. “Jurnalistikanın cəmiyyətin sosial strukturuna aid olan bütün elementlərlə qarşılıqlı münasibətləri, ona tək cə sosial məzmun qazandırır, həm də bu institutu qırılmaz tellərlə ictimai həyata bağlayır. Ona görə də birmənalı şəkildə demək olar ki, hər hansı cəmiyyətin ictimai həyatı məhz jurnalistika ilə bağlıdır” (Məhərrəmli, 2012, s. 286). Deməli, baş verən istənilən ictimai-siyasi proses bu və ya digər formada KİV sistemi ilə bağlıdır. Başqa sözlə desək, ictimai-siyasi proseslər özünün cəmiyyətə təsiri və ictimaiyyətin ona münasibəti baxımından media ilə əlaqələndirilir. Bu, İkinci Qarabağ müharibəsi üçün də istisna deyil.

Tədqiqat

İkinci Qarabağ müharibəsi və ondan sonrakı dövr mediada geniş işıqlandırılırdı. Əminliklə deyə bilərik ki, Azərbaycan jurnalistikası 44 günlük sınaqdan uğurla çıxdı. Belə ki, daxili ictimai rəyin qorunmasında, həmçinin əsassız iddiaların öz hədəfinə çatmasının qarşısının alınmasında medianın fəaliyyətinin mühüm rolu oldu. Nəinki ənənəvi media vasitələri, həm də yeni media alətləri, o cümlədən sosial şəbəkə platformaları ictimai rəyin çəşdirilməsinin qarşısını aldı.

Tədqiqatçıların fikrincə, İkinci Qarabağ müharibəsi dövründə Azərbaycan KİV-də dərc olunan yazılar, habelə efirə verilən verilişlər auditoriyanın proseslərin “pərdəarxasını” daha yaxşı anlaması baxımından mühüm əhəmiyyətə malik oldu. Məsələ burasındadır ki, bu dövrdə xarici media məkanında Azərbaycana qarşı ciddi kampaniyaya start verilmişdi. Ermənistan lobbisinin təsiri altında olan beynəlxalq media subyektləri ilə yanaşı, Fransa kimi bölgədə dağıdıcı maraqları olan ölkələrin KİV-ləri də saxta ittihamlarla çıxış edirdi. Belə cəhdlərin əsas məqsədlərindən biri daxildə sabitliyə zərbə vurmaq idi. Amma məhz Azərbaycan mediasının adekvat fəaliyyəti nəticəsində belə söylərin qarşısı alındı.

Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, Prezident İlham Əliyev 44 gün ərzində informasiya müharibəsinə də şəxsən rəhbərlik edirdi. Onun yerli və xarici KİV-ə verdiyi müsahibələr, xalqa müraciətləri, sosial media hesablarındakı paylaşımları həm də jurnalistlər üçün yol xəritəsi idi.

44 günlük savaşa Azərbaycan jurnalistlərinin fəaliyyətini şərti olaraq belə qruplaşdırmaq olar:

- cəbhə bölgəsindən, hücum məruz qalan ərazilərdən reportajlar hazırlayanlar;
- hadisələr haqqında operativ informasiya verənlər;
- prosesləri təhlil edənlər.

Bu tədqiqatda biz məhz üçüncü istiqaməti araşdırmağa çalışacağıq, İkinci Qarabağ müharibəsinin Azərbaycan KİV-nin analitik jurnalistika sistemindəki əksini tədqiq etməyə çalışacağıq.

İkinci Qarabağ müharibəsi dövründə mediada analitik janrlardan istifadə

Klassik nəzəriyyəyə görə jurnalistikanın üç janrlar sistemi var: informativ, analitik və bədii – publisistik. Nəzəriyyəçilərin “janr, yoxsa format?” dilemmasını ortaya atdığı bir vaxtda bu bölgünün artıq şərti xarakter daşdığını söyləyə bilərik. Bütün hallarda professor Cahangir Məmmədlinin göstərdiyi kimi, janr ədəbiyyatşünaslıqda, jurnalistika nəzəriyyəsində ən mübahisəli məsələlərdən biridir.

Analitik janrlar sisteminin əsas özəlliyi prosesləri bu və ya digər aspektdən təhlil etməkdir. Əgər informativ janrlar sistemində tələb olunan sadəcə məlumat vermək, bədii- publisistik janrlarda tələb olunan hadisələri qismən emosional, oxunaqlı formada auditoriyaya çatdırmaqdırsa, analitik janrlardan tələb olunan başqadır. Analitik janrlar hadisələrin təhlilini istəyir.

Təsadüfi deyil ki, analitik jurnalistika ilə məşğul olmaq jurnalistdən ümumi keyfiyyətlərlə yanaşı, həm də analiz, intuisiya, uzaqgörənlik kimi xüsusi bacarıqlar tələb edir. Ona görə də analitik janrlarda materiallar hazırlamaq adətən daha çətin hesab edilir. Professor Qulu Məhərrəmli göstərir ki, bəzi məlumatlarda müəllif yaradıcı məqsədlərinə uyğun olaraq faktı təhlil edir. O, göstərir ki, belə yanaşma tərzini analitik janrlara aiddir.

Adətən müxtəlif ictimai-siyasi proseslər dövründə analitik jurnalistika daha ön plana çıxır. Biz bunu bu gün Şərqi Avropa və Yaxın Şərqdə davam edən müharibədə də aydın görə bilərik. Əslində, bu da birbaşa janrlar sisteminin səciyyəvi xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Belə ki, analitik janrdə keyfiyyətli materialın ərsəyə gəlməsi üçün lazım olan birinci şərt belə demək mümkünsə, taleyüklü hadisədir.

Belə taleyüklü hadisələrdən biri də İkinci Qarabağ müharibəsi idi. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri Anar Rzayev müsahibələrinin birində deyib ki, İkinci Qarabağ müharibəsi dövründə xalq azğın düşməyə qarşı yumruq kimi birləşdi və bu dəmir yumruq işğalçının başını əzdi (Hüseyn, 2021).

İkinci Qarabağ müharibəsi dövründə sözügedən janrlar sisteminə daxil olan müxtəlif janrlardan geniş istifadə olunurdu. Bunlardan başlıcası son dövrlərdə xüsusilə populyar olan açıqlamadır. Baş vermiş hadisənin mahiyyətini və ya gözlənilən ssenarini konkret formada auditoriyaya çatdırmaq baxımından mühüm rol oynayan bu janrın kütləviləşməsi və 44 günlük döyüşlər dövründə çox istifadə olunması onun səciyyəvi xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Məsələn, “Şərq” qəzetinin hələ müharibə ərafəsində – 2020-ci il 20 oktyabr tarixli sayında “Qərb ölkələri Qarabağın birdəfəlik həllində maraqlı olmalıdır” sərlövhəli materialda iqtisadçı-ekspert Pərviz Heydərovun bu tezi təsdiqləyən təhlili qənaətini oxuyuruq. Həmçinin hələ 2019-cu ilin oktyabrında politoloq Natiq Miri “Şərq” qəzetinə açıqlamasında söyləmişdi ki, ildırım sürətli əməliyyat başlaya bilər. O, bunu Qarabağla bağlı danışıqların effektivliyini ilə əlaqələndirmişdi.

Başqa bir misal: hərbi ekspert Üzeyir Cəfərov 2021-ci ildə “Müsavat.com” açıqlamasında Cəbrayıl şəhərinin azad olunmasının niyə müharibənin gedişatı üçün həlledici amil olduğunu konkret faktlarla əsaslandırmışdır (Müsavat.com, Seyidağa, 2021).

İkinci Qarabağ müharibəsi dövründə Azərbaycanda olan əcnəbi jurnalistlər də yerli mediaya müntəzəm açıqlamalar verirdilər. Onların səsləndirdiyi fikirlər mövcud vəziyyətin qiymətləndirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyətə malik idi. Məsələn, “TRT Haber”-in müxbiri Bülent Çulcuoğlu APA-ya açıqlamasında İkinci Qarabağ müharibəsində Ermənistanın Suriyadakı Əsəd rejimindən heç bir fərqi olmadığını şahidlik etdiyini bildirmişdi (APA, 2021).

İkinci Qarabağ müharibəsi dövründə mətbuatda ən çox rast gəlinən janrlardan biri də müsahibə idi. Çünki, müsahibə həm informativ, həm də analitik janrlar sisteminə daxildir. Hərçənd, indiki məqamda bizə maraqlı olan analitik müsahibələrdir. Bu janr nümunələri vasitəsilə baş vermiş hadisələr bu və ya digər aspektdən təhlil edilir və ya hansısa hadisənin gələcək inkişaf perspektivləri proqnozlaşdırılırdı. Odur ki, jurnalistlər bu janr nümunələrinə xüsusi diqqət yetirirdilər. Çünki, müsahibə ən mükəmməl informasiya qaynağıdır (Məmmədli, 2013, s. 352). Əlbəttə, bu fikirlə razılaşmamaq olmur. Çünki, müsahibə, daha dəqiq desək, analitik müsahibə yeganə janrdır ki, burada konkret sahənin biliciləri – ekspertlər, mütəxəssislər müzakirəyə cəlb edilir. Bu isə auditoriya üçün xüsusilə önəmlidir. Çünki, auditoriya etibarlı mənbə istəyir. Qabriel Qarsia Markes hesab edir ki, müsahibə bütün jurnalistikanı mənəvi cəhətdən qidalandıran əsasların əsasıdır, çünki, müxbirin ayrı-ayrı insanlara verdiyi suallarsız jurnalistikanı təsəvvür etmək olmaz.

44 günlük Vətən müharibəsinin ilk günündən son gününədək müxtəlif KİV-də savaşa bağlı yüzlərlə analitik müsahibəyə rast gəlinirdi. Əlbəttə, biz həmin müsahibələrin keyfiyyət baxımından heç də eyni olması iddiasında deyilik. Amma onların arasında seçilən və gündəm formalaşdıran müsahibələr kifayət qədər idi. Məsələn, politoloq Qabil Hüseynlinin İkinci Qarabağ müharibəsi və onun nəticələri ilə bağlı 2021-ci ildə “Türküstan.info” saytında dərc olunan müsahibəsi bu baxımdan səciyyəvidir (Rusiyanın başı böyük dərdə: "Proses nəzarətdən çıxıb bilər", 2021). Ekspertin həmin müsahibədə səsləndirdiyi bəzi fikirlər o vaxt üçün ciddi ictimai rəy yaratmışdı. Məsələn, Q. Hüseynli müsahibədə bildirmişdi ki, Rusiya Ermənistanın tərəfini saxlasa da, pis-yaxşı sülh müqaviləsinin bağlanmasını, kommunikasiyaların açılmasını istəyir. Analitikin bu fikirləri müəyyən narazılığa, ikraha da səbəb olmuşdu. Bunun əsas səbəbi Rusiyanın uzun müddət bölgədə “suları bulandıran” oyunçu obrazında çıxış etməsi olub. Ancaq proseslərin sonrakı inkişafı göstərdi ki, Q. Hüseynli haqlıdır: Moskva bölgədə yaranan yeni reallıqları qəbul etməli oldu.

Hərbi ekspert Üzeyir Cəfərov Vətən müharibəsinin davam etdiyi bir vaxtda “Müsavat TV”yə müsahibəsində davam edən hərbi əməliyyatları geniş təhlil etmişdi. Ehtiyatda olan polkovnik hələ

müharibənin ilk günləri olmasına baxmayaraq, qələbəyə inamını ifadə etmişdi (Müsavat.com, 2020). Onun fikirləri ictimai rəyin formalaşmasında öz rolunu oynamışdı.

Türkiyənin Azərbaycandakı keçmiş səfiri Hulusi Kılıç 2021-ci ildə “Şərq” qəzetinə verdiyi müsahibədə İkinci Qarabağ müharibəsinin geosiyasi nəticələri barədə danışarkən demişdi ki, Ermənistan xalqı artıq savaştan bezib. Təcrübəli diplomat növbəti müharibənin başlanmasını istisna etmişdi.

Adı çəkilən nəşrin 2020-ci il 23 sentyabr tarixli nömrəsində müxbir Kənan Novruzov müharibənin başlanmasından cəmi 4 gün əvvəl Ermənistanın Qarabağa PKK terrorçularını yerləşdirməsi ilə bağlı siyasi şərhçi Turab Rzayevlə həmsöhbət olub. Analitik həmin müsahibədə növbəti hərbi toqquşmanın qaçınılmaz olduğunu bildirmişdi.

Yenə həmin qəzetin 20 oktyabr 2020-ci il tarixli nömrəsində türkiyəli general Yücel Karauz müxbir İsmayıl Qocayevin suallarını cavablandırır. Qarabağı Azərbaycanı, Çanaqqalası adlandıran general Azərbaycanın döyüş taktikasını yüksək qiymətləndirmişdi.

İkinci Qarabağ müharibəsinin gedişi və hərbi-siyasi nəticələri ilə bağlı müxtəlif KİV-də analitik janrlar sisteminin başqa bir nümunəsi olan məqalələrə də geniş rast gəlinirdi. Ümumiyyətlə, “məqalə jurnalistika janrları içərisində xüsusi çəkisi olan bir yaradıcılıq faktıdır” (Məmmədli, 2013, s. 352). Elə buna görə də məqalədən müasir jurnalistikada kifayət qədər çox istifadə edilir.

Sevinc Əliyeva özünün “Jurnalistika məsələləri” məqaləsində yazır ki, məqalədə müasir həyatla səsleşən mühüm bir məsələ tədqiq və ya təhlil olunmalı, ümumiləşmənin genişliyinə, düzgün siyasi və praktik nəticələrin çıxarılmasına diqqət yetirilməlidir.

Məqalənin ən çətin tərəfi elə bu məqamla bağlıdır. Belə ki, məqalə yazan jurnalist konkret sahəni mütəxəssis səviyyəsində bilməlidir. Təsədüfi deyil ki, İkinci Qarabağ müharibəsi ilə bağlı dövrü mətbuatda rast gəlinən məqalə müəlliflərinin bir çoxu daha çox siyasət sahəsi üzrə ixtisaslaşmışdır.

Məsələn, 2020-ci il 4 noyabr tarixində “Şərq” qəzetində dərc olunan “Böyük qayıdış planı hazırlanmalıdır” sərəlvhəli məqalə bu baxımdan səciyyəvidir. Müəllif Mələhət Rzayeva yazır ki, bu məsələ dövlətin əsas məqsədlərindən biri olmalıdır.

BDU-nun Beynəlxalq Münasibətlər və İqtisadiyyat fakültəsinin müəllimi, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru Eldar Cəfərov isə “Qarabağın mədəni irsinə qarşı erməni vandalizmi” məqaləsində düşmənin saxta iddialarını ifşa edir.

“Respublika” qəzetində dərc olunan “Mina terroruna dünya niyə susur?” sərəlvhəli məqalə də İkinci Qarabağ müharibəsi haqqında eyni janrdakı olan nümunələrdəndir (Səmədova, 2023).

Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, bir çox KİV orqanlarında fərqli müəlliflər İkinci Qarabağ müharibəsi ilə bağlı silsilə yazılar yazırdılar. Onlara nümunə olaraq “Report” İnformasiya Agentliyində Sədrəddin Soltan, “Oxu.az” saytında Aqşin Kərimovu, “Yeni Müsavat” media qrupunda Elçin Xalidbəyli və digərlərini göstərmək olar. Adı çəkilən müəlliflərdən hər biri təcrübəli siyasi analitiklər kimi də tanınır. Bu, bir daha onu deməyə əsas verir ki, ciddi məqalə yazan jurnalist məşğul olduğu sahəni dərindən bilməlidir.

Analitik jurnalistika sistemində özünün səciyyəvi xüsusiyyətləri ilə seçilən janrlardan biri də araşdırmaçıdır. Araşdırma yazmaq asan deyil. Odur ki, jurnalistlər bu janrdan az-az istifadə edirlər. Professor Cahangir Məmmədli göstərir ki, jurnalist təhqiqatı onun müəllifindən bəzən yaradıcı keyfiyyətdən daha çox cəsarət, təşəbbüs, iradə, mətinlik, vətəndaşlıq, ədalət tələb edir. “Ona görə ki, bu janrın predmeti, obyekt heç də adi situasiya, adi hadisələr deyil, cəmiyyəti narahat edən, hətta bəzən dövlət orqanlarının üzə çıxarmaqda çətinlik çəkdiyi faktların aşkarlanması ilə əlaqədardır” (Məmmədli, 2013, s. 377).

Obyektiv və bəlkə də, həm də subyektiv səbəblərdən İkinci Qarabağ müharibəsi ilə bağlı KİV-də araşdırmalara yuxarıda haqqında danışdığımız janr nümunələri qədər çox rast gəlinirdi. Buna baxmayaraq, ciddi nümunələr də göstərmək mümkündür. Məsələn, “BBC Azərbaycan”da dərc edilən “İlham Əliyev “İsgəndər-M” barədə Rusiyadan cavab istəyir” sərəlvhəli araşdırma bu baxımdan xarakterikdir (BBC.com, 2021).

Bundan başqa, mətbuat səhifələrində İkinci Qarabağ müharibəsi barədə analitik janrlar sisteminə daxil olan şərhələrə, icmallara da geniş rast gəlinirdi. Şərhələr də adətən proseslər müəllif

tərəfindən təhlil edilir, icmallarda isə müəyyən dövr ərzində baş vermiş mühüm hadisələr xronoloji ardıcılıqla auditoriyaya çatdırılırdı.

Nəticə

Yaşadığımız informasiya cəmiyyəti ictimai-siyasi hadisələrin qavranılması baxımından unikal şərait yaradır. “Müasir dövrdə dünyada yeni geosiyasi şərait yaranır və inteqrasiya meyilləri gündə gündən daha da güclənir” (Məmmədli, 2013, s. 6). Bu, müxtəlif periodları əhatə edən hadisələr üçün də xarakterikdir. Belə hadisələrdən biri də məhz İkinci Qarabağ müharibəsi idi.

Bir çox konfliktlərdə olduğu kimi, İkinci Qarabağ müharibəsi dövründə xalq emosional baxımdan çox həssas idi. Belə bir vaxtda ictimai rəyin idarə edilməsinə ehtiyac var idi. Əks halda düşmən və onun havadarları öz məqsədlərinə çata, daxildə qarşıdurma yarada bilərdilər. Azərbaycan mediası öz fəaliyyəti ilə bu arzuolunmaz ssenarinin qarşısını aldı.

Azərbaycan KİV-nin bu fəaliyyətində analitik janrda olan materialların rolunu xüsusi qeyd etmək lazımdır. Belə ki, açıqlamalar, məqalələr, analitik müsahibələr bir tərəfdən proseslərin aydınlaşdırılmasına kömək edir, digər tərəfdən isə saxta ittihamların ictimai rəyi çaşdırmasının qarşısını alırdı.

Qeyd etməliyik ki, İkinci Qarabağ müharibəsi və onun nəticələri barədə analitik janrda yazan jurnalistlər bir tərəfdən ictimai fikri qorumağa və formalaşdırmağa çalışır, digər tərəfdən isə ictimai şüurdakı həssaslığı nəzərə alırdı. Təsadüfi deyil ki, hətta qələbə xəbərləri də xüsusi həssaslıqla auditoriyaya ötürülürdü. Hərbi və dövlət sirlərinin yayılmamasına xüsusi diqqət yetirilirdi.

“Demokratiyanın verdiyi bütün azadlıqlardan və hüquqlardan istifadə edərək mətbuat özü öz diktaturasını qurur” (Zifəroğlu, İsgəndərova, 2021, s. 22). Bu mənada, əslində, informasiyanın cəmiyyətdə yayılmasına həm də jurnalistlər nəzarət edirdilər.

Heç şübhəsiz, İkinci Qarabağ müharibəsi ilə bağlı analitik janr nümunələrindən lazımı peşəkarlıqla istifadə olunmasa idi ictimai rəydə müəyyən çaşqınlıq yaranacaqdı. Bu isə perspektivdə daxildəki siyasi sabitliyə təsir edəcəkdə. Çünki ictimai şüurun idarə olunması üçün ən yaxşı vasitə məhz mediadır. Bu mənada deməliyik ki, İkinci Qarabağ müharibəsi ilə bağlı ərsəyə gətirilən analitik janr nümunələrinin böyük Zəfərdə xüsusi rolu oldu: ictimaiyyətin emosional-psixoloji durumu sabit saxlanıldı, ictimai rəydə vakuma yer qalmadı.

Ədəbiyyat

1. *İkinci Qarabağ müharibəsi xalqımızın özünə inamını artırdı.* <https://qazet.az/ikinci-qarabag-muharibesi-xalqimizin-ozune-inamini-qaytardi-anar-rzayev>
2. *İlham Əliyev "İsgəndər-M" barədə Rusiyadan cavab istəyir.* <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-56729565>
3. Məhərrəmli, Q. (2012). *Jurnalistikanın əsasları*. Qanun.
4. Məmmədli, C. (2013). *Jurnalistikanın nəzəriyyəsi və təcrübəsi*. Təhsil.
5. Məmmədli, S. (2013). *Beynəlxalq jurnalistika dünya media sistemində*. Bakı Universiteti.
6. *Mina terroruna dünya niyə susur?* (2023, 5 noyabr). <https://respublika-news.az/az/news/mina-terroruna-dunya-niye-susur>
7. *Niyə Cəbrayılın azad edilməsi müharibədə həlledici oldu – hərbi ekspertin şərh.* https://musavat.com/news/niye-cebrayilin-azad-edilmesi-muharibede-helledici-oldu-herbi-ekspertin-serhi_835142.html
8. *Rusiyanın başı böyük dərddə: "Proses nəzarətdən çıxıb bilər" – Müsahibə.* <https://www.turkustan.az/news/daily/5829>
9. *Vətən müharibəsini işıqlandıran türkiyəli jurnalist.* (2021, 27 sentyabr). <https://apa.az/media/veten-muharibesini-isiqlandiran-turkiyeli-jurnalist-eremenistan-qarabagdaki-jurnalistleri-de-qetle-yetirmek-niyyetinde-idi-663166>
10. *Vətən müharibəsi davam edir, cəbhədə nələr olur? – hərbi ekspert Üzeyir Cəfərov "Canlı debat"da.* (t.m.d.). https://musavat.com/news/veten-muharibesi-davam-edir-cebhede-neler-olur-herbi-ekspert-uzeyir-ceferov-canli-debat-da_739437.html
11. Zifəroğlu, V., İsgəndərova, V. (2021). *Jurnalist etikası*. Təhsil.